

דְּרָשׁוֹת

פרשת חיי שרה, תש"פ, מספר 1344

קטורה יוסף פריאל

ופי' פלגש – שפחה, וזה השם איננו נופל על זכר, ונוכל לפרש על פילגשים נשים".

הסבר הדברים הוא שיש שתי בעיות עם זיהוי זה. ראשית, כתוב פילגשים בלשון רבים ואילו הגר היא אחת. שנית, הטיית הרבים של פילגש היא בסיומת נקבה "פילגשות", למה א"כ התורה מסיימת בסיומת זכר "פילגשים"?

בניגוד לפרשנים אלה קיבל רש"י את הזיהוי של קטורה כהגר, בהסתמך על כמה דרשנים בבראשית רבה (מהדורת אלבק), פרשיות מז, ב; סא, א; שם ד). בהסתמך על אותו מדרש (דעת רב שם סא, ד) לא היה רש"י עצמו מוטרד משאלתו העתידית של ראב"ע, וכך הוא אומר בפס' ו: "ולבני הפלגשים – חסר כתיב, שלא היתה אלא פילגש אחת".

ר' עובדיה הרופא מספורנו מביא ראיה מכריעה נגד גישה זו של המדרש: "כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים א, כח: "בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק, וְיִשְׁמָעֵאל... (וממשיך שם בפס' לב) 'וּבְנֵי קְטוּרָה פִּלְגֶשׁ אַבְרָהָם, יְלָדָה אֶת זְמָרֹן וְיִקְשָׁן וּמְדָן וּמְדָן וְיִשְׁבָּק וְשׁוּחַ".

נבאר ראיה זו. בפס' כח מופיע ישמעאל כבנו של אברהם, ומפס' כט מתוארים תולדותיו, ורק בפס' לב מופיעה קטורה. לו היו ששת הבנים הנוספים בניה של הגר ואחיו של ישמעאל, היו תולדות ישמעאל נדחים לאחר אזכורם של אלה. הפרדת התורה בין בניה של קטורה לבין צאצאי ישמעאל בנה של הגר מוכיחה שאין זו הגר.² אלא שר' עובדיה אינו עוצר בכך ומוסיף: "גדלה אותם בביתו, על דרך חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל (שמ"ב כא:ח) שגדלה אותם שלא היו בניה כלל".

החכם מספורנו מתנהג מצד אחד כפשטן, המתבסס על פסוקים מפורשים בדברי הימים הסותרים אפשרות שקטורה זו הגר, ומנגד הוא

בסוף הפרשה מופיעה פרשייה בעלת משמעות לא קטנה. מן הנאמר בתחילת פרק כ"ה משמע שלאברהם היו שמונה בנים. לא רק ישמעאל ויצחק המפורסמים אלא עוד ששה בנים, וכך נאמר: "וַיִּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה, וְשָׁמָּה קְטוּרָה. וַתֵּלֶד לוֹ, אֶת זְמָרֹן וְאֶת יִקְשָׁן, וְאֶת מְדָן, וְאֶת מְדָן וְאֶת יִשְׁבָּק, וְאֶת שׁוּחַ" (בר' כה:א-ב).¹

מיהי קטורה זו ומה מעמדם של בניה? על זהותה של קטורה העלו פירושי חז"ל במדרשים שלוש הצעות. שתיים מהן מביא מדרש תנחומא (בבובר [חיי שרה ט]): "רבי אומר: היא הגר היא קטורה. ורבותינו אומרים אשה אחרת לקח".

הצעה שלישית מופיעה ב"ילקוט שמעוני" (איוב רמז תתקד): "שלוש נשים נשא אברהם, שרה בתו של שם, קטורה בתו של יפת, הגר בתו של חם".

על פי מדרש זה, קטורה אינה הגר, שהרי הגר היא מצרית (בר' טז:ג ועוד) ומצרים הוא מבניו של חם (שם י:ו), כך שקטורה היא מבני יפת והכתוב אינו מאריך במוצאה.

דחיית ראשונים את האפשרות שקטורה היא הגר

רד"ק בפירושו לפרקנו, ובהסתמך על דעת ר' נחמיה בב"ר (וילנא [סא, ד] מוכיח מלשון "וַיִּסֶף" (בר' כה:א), שאי אפשר לקבל את הצעה א בתנחומא, שקטורה הוא שמה הנוסף של הגר.

גם ראב"ע טוען כן. הוא מביא ראיה לשונית המסתמכת על פסוק ו בהמשך: "וּלְבָנָי הַפִּילְגָשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם, נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת':

* הרב ד"ר יוסף פריאל מלמד תנ"ך וזמר עברי בבית הספר ללימודי יסוד ביהדות, במכללת אורות ובמכללת גבעת וושינגטון.

** המאמר מוקדש לרעייתי, איה, ולבניי יהודה ושלמה החוגגים את יום הולדתם בשבוע זה.

1 זיהויים של המדיינים כיושבי דרום עבר הירדן המערבי קל יותר, והם מוזכרים הרבה בהמשך התנ"ך. הצעות לזיהויים של האחרים ראו אצל גרשון גליל ומשה ויינפלד בסדרת עולם התנ"ך, בראשית, תל-אביב 1993, עמ' 158 – 163.

2 גם התלמוד הבבלי, בסיפור המפורסם על גביהא בן פסיסא (סנהדרין צא ע"א), מפריד בין בני ישמעאל לבני קטורה.

'וַיִּצְחַק בָּא מִבּוֹא, בְּאֵר לַחַי רֵאִי' (בר' כד:סב),
ואח"כ 'וַיִּסְף אֲבָרְהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה' (בר' כה:א)?
אלא בשעה שנטל יצחק לרבקה, אמר יצחק:
'נלך ונביא לאבי אשה...".

כלומר, גישה מוסרית התולה ביצחק
מחשבה אכפתית כלפי אביו המזדקן בבדידותו
מסבירה את נתינת קטורה לאברהם.

ביקורת על לקיחת קטורה

בניגוד לאווירה החיובית שבמעשה, שעלתה מן
המקורות שהוצגו, ר' אברהם סבע, בעל "צרור
המור", ממגורשי ספרד, דווקא מבקר את
המעשה הזה: "כבר כתבתי למעלה בעניין הגר,
כשנתנה לו שרה (בר' טז:ב), שעשה אברהם
שלא כהוגן אחר שכבר הובטח ביצחק. ואף על
פי ששרה נתנה לו 'אולי יבנה ממנה'⁵ לא היה לו
לשמוע לדבריה בעניין שבזה חטא ונולד מזה
ישמעאל. והוסיף על חטאו ואמר 'לו יִשְׁמָעֵאל
יִחְיֶה לְפָנַי' (שם יז:יח) ולא נתקרב בהגר
והוסיף על חטאתו".

האם פירושו הביקורתי של בעל "צרור
המור" נכתב כביקורת על נישואי תערובת שהיו
חלק מן ההתנצרות של יהודים מלחץ
האינקוויזיציה?⁶ יש סבירות רבה שכן. מכל
מקום, בדרך זו כן ניתן להבין את הפרדתו של
סיפור קטורה משאר סיפורי תולדות אברהם, הן
בבראשית והן בדברי הימים, שהרי אין מדובר
במעשה חיובי כלל ועיקר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parashaz>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[דף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

[כד:סט] ואחר כך 'וַיִּסְף אֲבָרְהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה, וְשָׁמָּה קְטוּרָה' (כה:א).

⁵ בלשון הכתוב "אבנה".

⁶ בסוגיה זו ראו את חיים בינארט, **אנוסים בדין**
האינקוויזיציה, תל-אביב 1965, עמ' 110; דב סטוצ'ינסקי,
"קפלת התענוגות: ברגנסה סוף המאה הט"ז – אינקוויזיציה
וזיכרון", **פעמים** 69 (תשנ"ז), עמ' 24–42; David Nirenberg,
"Mass Conversion and Genealogical
Mentalities: Jews and Christians in Fifteenth-
Century Spain", *Past and Present* 174 (2002), pp. 3-
41.

נצמד למדרש אחר (בבלי, סנהדרין יט ע"ב)
ומסביר, שהזיקה של ששה בנים אלה לאברהם,
הייתה כמו הזיקה של מיכל אשת דוד שגידלה
את בני מרב אחותה. הווי אומר: לא רק שאינם
בני הגר, הם גם אינם בני קטורה, אלא שקטורה
גידלה אותם בביתו של אברהם, וזה הקשר שלו
אליהם.

מחלוקת רבת פנים זו מוכיחה, שחכמינו
לא ידעו כיצד להתייחס לסיפור הזה. שהרי אם
מדובר בבניו של אברהם אבינו, אבי האומה,
היה מקום לדבר בשפה ברורה יותר ולהציגם
כבניו ולספר את תולדותיהם. עצם העובדה
שמדובר בשם חדש, קטורה, ובהגדרה חדשה –
פילגש, גרמה לרוב הפרשנים להציע את
ראיותיהם לכך שאינם ממש בני אברהם כיצחק
וישמעאל.

הצדקת חז"ל את לקיחת קטורה

קושי תיאולוגי זה הביא כנראה את חכמי
המדרש המזהים את קטורה עם הגר, לבוא
ולדרוש את השם החדש שניתן לה כשם של
שבח. כך בב"ר שם (סא, ח): "שמקוטרת
(=קשורה ועטופה ב) מצוות ומעשים טובים ...
א"ר ברכיה: אף על גב דאת אמר 'וַתִּלְךְ וַתִּתַּעַ
בְּמִדְבָּר' (בר' כא:יד) וגו' - תאמר שנחשד עליה
בריה?³ ת"ל 'ושמה קטורה' - מן קטר".

הדברים מוסברים בתנחומא (וורשא) חיי
שרה ח: "ולמה נקרא שמה קטורה? שהיתה
קשורה כנוד (=שמרה על טהרתה וסגרה פתחי
גופה כשם שאוטם בעל נוד המים את מימיו
שלא יזלו) ... דבר אחר: למה נקרא שמה
קטורה? שנאים מעשיה כקטרת".

כלומר, חכמינו חיפשו ומצאו הסבר רעיוני
המצדיק את לקיחתה של זו, שבין אם היא הגר
שגורשה, ובוודאי אם אינה הגר אלא אישה
חדשה, פילגש, ראויה היא לאברהם בזכות
מעשיה.

שאלה נוספת העולה מסיפור זה היא, מדוע
בעצם לקחה אברהם לעת זקנתו? תשובה
מעניינת לכך מובאת בראשית מדרש תנחומא
שהובא לעיל:⁴ "מה כתיב למעלה מן הענין:

³ חזקוני מנסח שאלה זו כשאלה על רש"י: "א"ת: הרי לעיל גבי
'ותתע' פרש"י (בהסתמך על פד"א ל) 'מלמד שחזרה לגלולי
בית אביה? אלא ל': קודם שחזר ולקחה אברהם פעם שניה
עשתה תשובה ונקראת קטורה על כך".

⁴ ובשונה בב"ר (תיאודור-אלבק) חיי שרה פרשה ס: "אמר ר'
יודן: לימדתיך תורה דרך ארץ. שאם יהיה לאדם בנים גדולים
יהא משיאן תחילה ואחר כך נושא לו אשה. ממי את למד –
מאברהם. תחילה 'ויביאה יצחק (=האהלה שרה אמו'